

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ДИТИНИ ЯК СУБ'ЄКТА СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Діденко Д. В.

*здобувач першого року третього (освітньо-наукового) рівня
вищої освіти*

*кафедри цивільно-правових дисциплін та статистики
Міжнародний університет
м. Одеса, Україна*

У сучасних умовах розвитку приватного права питання визначення місця дитини у системі спадкових правовідносин набуває особливої актуальності. Це зумовлено не лише потребою належного нормативного врегулювання переходу майна після смерті особи, а й необхідністю забезпечення підвищених гарантій для дитини як особливо вразливого учасника цивільного обороту. Міжнародно-правовий стандарт такого підходу закріплений у Конвенції про права дитини, відповідно до якої в усіх діях щодо дітей першочергова увага має приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини [1]. На конституційному рівні дитинство в Україні перебуває під охороною держави [2].

Визначення поняття дитини має принципове значення для характеристики її участі у спадкових правовідносинах. За сімейним законодавством правовий статус дитини має особа до досягнення нею повноліття; малолітньою є дитина до чотирнадцяти років, а неповнолітньою – дитина віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років [3]. Такий віковий поділ безпосередньо впливає на обсяг цивільної дієздатності, а відтак і на спосіб реалізації спадкових прав. Дитина є повноцінним суб'єктом спадкового правовідношення, хоча порядок здійснення її прав залежить від віку, ступеня цивільної зрілості та участі законних представників.

Цивільний кодекс України виходить із того, що цивільна правоздатність фізичної особи виникає з моменту народження, а у випадках, встановлених законом, охороняються також інтереси зачатой, але ще не народженої дитини [4]. Це положення має фундаментальне значення для спадкового права, оскільки дозволяє розглядати дитину не лише як уже існуючого спадкоємця, а і як особу, майнові інтереси якої підлягають охороні ще до народження. Таким чином, правовий статус дитини у спадкових правовідносинах охоплює як загальні елементи цивільної правосуб'єктності, так і спеціальні спадково-правові гарантії.

Особливість дитини як суб'єкта спадкових правовідносин полягає в тому, що вона може бути спадкоємцем як за законом, так і за заповітом. При

цьому законодавець встановлює для неї низку додаткових гарантій. Так, Закон України «Про охорону дитинства» прямо передбачає, що кожна дитина, у тому числі усиновлена, має право на одержання в установленому законом порядку у спадщину майна і грошових коштів батьків чи одного з них у разі їх смерті або оголошення померлими. Більше того, дитина, батьки якої позбавлені батьківських прав, не втрачає права на успадкування їх майна [5]. Отже, закон пов'язує виникнення спадкових прав дитини не з характером фактичних відносин з батьками, а насамперед із юридичним фактом походження чи усиновлення.

У спадкових правовідносинах дитина виступає самостійним носієм конкретних суб'єктивних прав: права бути закликаною до спадкування, права прийняти спадщину, права на обов'язкову частку, права вимагати охорони спадкового майна, а також права на судовий чи нотаріальний захист. Водночас реалізація цих прав має специфіку. Малолітні, неповнолітні, а також інші особи зі спеціальним статусом вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо від неї не відмовилися у встановленому законом порядку [4]. Такий підхід є виправданим, адже він мінімізує ризик втрати дитиною спадкових прав через пасивність або недобросовісність дорослих. Фактично законодавець запроваджує презумпцію прийняття спадщини в інтересах дитини.

Самостійним проявом особливого статусу дитини у спадковому праві є право на обов'язкову частку у спадщині. Воно обмежує свободу заповіту в тих випадках, коли заповідач намагався усунути від спадкування малолітню чи неповнолітню дитину. Ця гарантія відображає соціальну функцію спадкового права і спрямована на забезпечення мінімального майнового стандарту для найбільш вразливих членів сім'ї. Отже, дитина у спадкових правовідносинах є не лише одним із можливих спадкоємців, а і спеціально захищеним суб'єктом, інтереси якого мають пріоритетне значення.

Окремо слід підкреслити значення конструкції насцитуруса для спадкового права. Якщо дитина була зачата за життя спадкодавця і народилася живою після відкриття спадщини, її інтереси підлягають охороні, а сама вона визнається суб'єктом спадкових прав. Це свідчить, що законодавство України виходить із розширеного розуміння суб'єктного складу спадкових правовідносин і спрямоване на недопущення порушення майнових інтересів майбутньої дитини [4]. У такому разі правова охорона виникає ще до моменту повного набуття цивільної правоздатності, що є винятком, обумовленим особливою цінністю дитячих прав та інтересів.

У науковій літературі слушно наголошується, що правовий статус дитини в національному законодавстві є комплексним і включає не лише сукупність суб'єктивних прав, а й механізми їх здійснення та захисту [6, с. 55-56]. Це положення повною мірою стосується і спадкової сфери. Представництво в такому випадку не нівелує самостійності правового статусу дитини, а лише є юридичним засобом реалізації належних їй прав.

При застосуванні норм спадкового права щодо дітей визначальним має залишатися принцип найкращих інтересів дитини. У сучасній доктрині підкреслюється, що дитина не може розглядатися як пасивний об'єкт правової опіки, а повинна сприйматися як суб'єкт із власними правами, потребами та законними інтересами [7, с. 299].

Отже, дитина за законодавством України є повноцінним суб'єктом спадкових правовідносин, наділеним власною спадковою правосуб'єктністю. Її особливе місце у цій сфері визначається поєднанням загальної цивільної правоздатності з додатковими законодавчими гарантіями, спрямованими на охорону майнових інтересів дитини. Самостійний характер спадкових прав дитини проявляється у можливості спадкувати за законом і за заповітом, у праві на обов'язкову частку, у презумпції прийняття спадщини, а також в охороні інтересів зачатой, але ще не народженої дитини. Подальше вдосконалення законодавства та практики його застосування має відбуватися з урахуванням пріоритету найкращих інтересів дитини як основоположної засади спадково-правового регулювання.

Література:

1. Конвенція про права дитини : Конвенція; ООН від 20.11.1989. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_021.
2. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2947-14>.
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/435-15>.
5. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2402-14>.
6. Костенко Я. В. Правовий статус дитини в національному законодавстві. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. Вип. 1. С. 55-60. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/handle/123456789/18225>.
7. Міщук І. В. Захист прав дитини у цивільному судочинстві через призму принципу забезпечення найкращих інтересів дитини. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 2. С. 297-303. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.02.41>.